

De ketenen van de blanke slavin en het belastbare inkomen van de sekswerkster

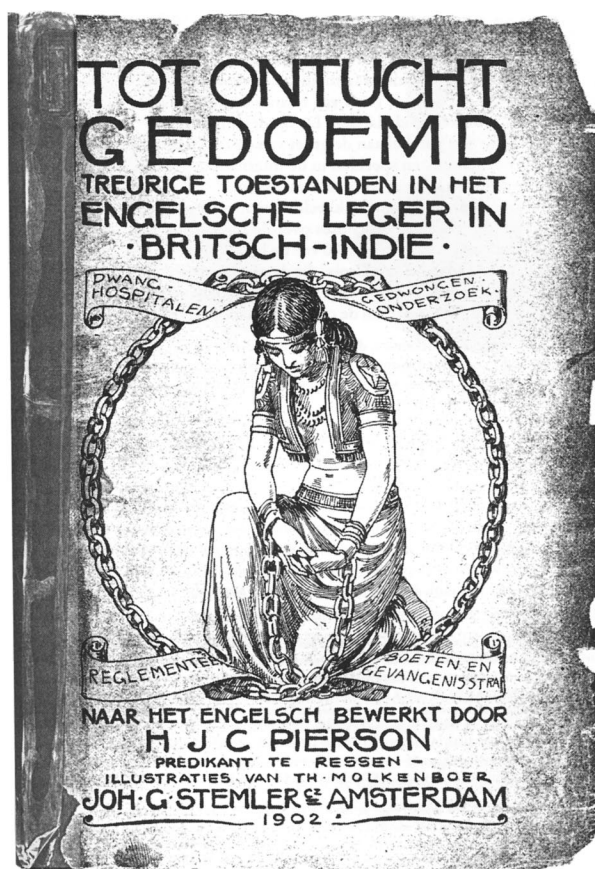
Honderd jaar feminisme en prostitutie in Nederland

PETRA DE VRIES

Eind negentiende eeuw verschijnt een schokkend rapport van twee Amerikaanse vrouwen over de bordelen van het Engelse leger in India. De prostituees worden opgesloten op omheinde terreinen, ze worden onder dwang verpleegd voor geslachtsziekten, en niet zelden mishandeld. Een aantal van hen zijn door familieleden gewoon verkocht aan een militair bordeel of zijn anderszins tot prostitutie gedwongen.

Hoewel het rapport nauwelijks iets met Nederland of de koloniën te maken heeft, krijgt het al snel bekendheid in ons land. Op de Nationale Tentoonstelling voor Vrouwenarbeid in 1898 luistert een groot gehoor met afgrijzen naar een spreekster die de ellendige situatie van de Indiase prostituees beschrijft en daarbij opmerkt dat vergelijkbare toestanden ook dichterbij in Nederland te vinden zijn. Bovendien, ook in 'ons' Indië, zo blijkt uit een ongeveer gelijktijdig verschijnende Franse brochure, staat tegenover iedere kazerne een bordeel. Ook daar worden indische meisjes en vrouwen ziek gemaakt en 'verminkt' door Hollandse soldaten. Voor de vrouwenbeweging in Nederland, die meer en meer internationale contacten krijgt, wordt het steeds duidelijker dat gedwongen prostitutie een mondiaal verschijnsel is. Een afschuwelijk verschijnsel, zo afschuwelijk dat de prostituee aan het einde van de negentiende eeuw zo goed als een symbool wordt voor de seksuele onderwerping van alle vrouwen. Wanneer het bovengenoemde rapport wordt vertaald, wordt op het voorblad een stereotiepe Indiase vrouw afgebeeld die aan handen en voeten vastgeketend is (Andrew & Busnell 1902, De Vries 1997).

Tegenover dit beeld van de geketende 'oostersche' vrouw kunnen we een ander beeld zetten, bijvoorbeeld het voorblad van het derde nummer van het hoerenvakblad 'Vluggertjes' dat bijna een eeuw later uitgegeven wordt door

Omslag van
E.W. Andrew &
K.C. Bushnell, *Tot
ontucht gedoemd.
Treurige toestanden
in het Engelsche
leger in Britsch-
Indië*, Amsterdam
1902.

de belangenorganisatie van prostituees, De Rode Draad. Een zelfverzekerde vrouw, opgetut en kennelijk vrolijk, steekt uitdagend haar tong uit. Haar maken ze niks, dat is duidelijk. Als haar lippenstift op het condoom gekomen is, neemt ze misschien wel een nieuw exemplaar voor 'het verdere werk', een idee dat door het blad behulpzaam aangereikt wordt (Vluggertjes 1995, p. 7).

Wat is er gebeurd tussen die twee beelden? Allebei zijn het iconen voor vrouwenrechten en vrouwenbelangen, maar zo op het eerste gezicht geheel met elkaar in tegenspraak. Hoe hebben die beelden een plaats gekregen in het juridische landschap? Is het dan zoveel beter gesteld met de seksuele rechten van vrouwen – prostituees in het bijzonder – in de afgelopen honderd jaar, of zijn oude problemen in een nieuwe gedaante teruggekeerd?¹

Om deze vragen te beantwoorden zal ik me concentreren op prostitutie als strijdpunt van de eerste feministische golf. Daarna wil ik nagaan wat er gebeurd is met de juridische en politieke erfenis van de negentiende-eeuwse

1. Tenzij anders vermeld is dit artikel gebaseerd op mijn boek over de prostitutiebestrijding (De Vries 1997).

vrouwenbeweging in de periode vanaf het begin van de tweede feministische golf. Tegen deze achtergrond worden enkele hoogtepunten in de wetgeving van geanalyseerd, met de blik gericht op de toekomst.

Staat en prostitutie in de negentiende eeuw – het juridische landschap

Met de invoering van de Code Pénal in 1811 werd in ons land de strafbaarheid van prostitutie, na een lange periode waarin alle ‘hoerery’ verboden was, opgeheven. Strafbaar bleef de koppelarij van minderjarigen, wat er op neerkwam dat bordelen geen minderjarige vrouwen mochten aanbieden of jonge mannen mochten toelaten. In grote lijnen bleven deze regels tot aan 1911 gehandhaafd, al kwam er met de invoering van het Wetboek van Strafrecht in 1886 een nieuw en opmerkelijk wetsartikel bij, artikel 452. Hierin werd de bordeelhouder verplicht om ten overstaan van de burgemeester aan nieuw aan te nemen vrouwen in begrijpelijke taal uit te leggen dat zij in een bordeel te werk gesteld zouden worden. De formulering van het artikel doet enigszins denken aan het sluiten van een huwelijk, een vrouw die haar ja-woord moet geven aan een man ten overstaan van de staat, en het had dezelfde dubieuze betekenis van ‘gegeven worden’ en ‘toestemming geven’. De invoering van het artikel was een zwakke – en, als we de tegenstanders van prostitutie in die periode moeten geloven, ook een mislukte – poging om vrouwen van onbesproken gedrag te beschermen tegen onvrijwillige tewerkstelling in een bordeel.²

De parlementaire debatten over de nieuwe zedelijkheidsparagraaf in het Wetboek van Strafrecht zijn een belangrijke bron om na te gaan hoe er in de late negentiende eeuw in juridische kringen gedacht werd over prostitutie en seksualiteit. Of, om het anders te zeggen, hoe sekse in het juridisch discours over de zedelijkheid gestalte kreeg. Niet alleen bestond het parlement vanzelfsprekend slechts uit mannen, maar zij spraken ook ‘als man’, vanuit een directe en onverbloemde identificatie met het manzijn. Op de liberaal getinte uitspraak van de bekende staatsman Samuel van Houten dat ‘het gebied der zedelijkheid’ ook ‘het gebied der vrijheid’ was, viel heel wat af te dingen (Van Houten 1883). Ook de stelling dat de staat slechts zou ingrijpen wanneer de vrijheid van de ene burger die van een andere bedreigde, klopte maar ten dele. De zedelijkheidsdiscussies waren op heel andere en veelal tegenstrijdige premissen gebaseerd. Namelijk enerzijds dat vrouwen van onbesproken gedrag beschermd moesten worden tegen mannen (minderjarigen tegen meerderjarigen en afhankelijke personen tegenover hun bovengesikten), anderzijds dat bepaalde types vrouwen een gevaar opleverden voor mannelijke burgers.

2. Het artikel was voortgekomen uit de wens de eer van onwetende buitenmeisjes te beschermen die als dienstbode in een bordeel terecht kwamen. Het werd in de praktijk toegepast om prostituees aan te melden bij de politie en verdween met de strafwet van 1911.

De discussie over de zedelijkheid werd, zoals vrijwel alle discussies over seksualiteit in juridische kring, beheerst door het spook van de onbetrouwbare, verleidelijke vrouw die een man van goed vertrouwen te gronde kon richten. Zo kon de dienstbode haar werkgever niet aanklagen wegens seksueel misbruik uit angst voor ‘chantage’. Vermoedelijk was dit ook de achtergrond van het gemak waarmee verkrachting in het huwelijk uitgesloten werd van strafbaarstelling. Ook hadden velen grote moeite met de voorgestelde afschaffing van de strafbaarheid van het overspel (van de vrouw), wat er uiteindelijk toe leidde dat overspel – anders dan voorheen – voor beide seksen in gelijke mate strafbaar werd. Prostitutie was dus strikt juridisch gezien weliswaar toegestaan, maar eigenlijk ook weer niet als de klant getrouwd was. In dat geval werd de prostituee naar de letter van de wet een ‘medeplichtige’ aan een misdrijf.³

Door een veelheid van gevoelens over vrouwelijke seksualiteit werkte sekse dus als het ware als een stoorzender in de liberale opvatting over de zedelijkheid als iets waar de overheid zich terughoudend tegenover diende op te stellen.

De reglementering

Nu hadden prostituees in de praktijk wel eens met de strafwet te maken, vooral als zij minderjarig waren⁴, maar de echte problemen lagen elders. Met de invoering van de Code Pénal en het WvS kregen de autoriteiten de ruimte om nieuwe vormen van disciplineren en controle over de ‘publieke vrouwlieden’ uit te oefenen, wat men dan ook met een zekere voortvarendheid deed. In de loop van de negentiende eeuw, maar vooral na 1850 werd in steeds meer gemeenten het toezicht op de bordelen en individuele prostituees geregeld in plaatselijke politieverordeningen, waarbij ook de regels voor het uitoefenen van het ‘beroep’ prostituee vastgelegd werden. Wilde een vrouw ergens als prostituee werken, dan moest ze zich bij de politie melden voor registratie, waarbij haar – althans op papier – de verplichting opgelegd werd om zich minstens tweemaal per week door een arts te laten onderzoeken op geslachtsziekten. Werd de vrouw als ‘ziek’ gediagnostiseerd, dan mocht ze zich niet prostitueren totdat ze weer genezen verklaard was. De politie had bij dit alles grote bevoegdheden. Ze kon een vrouw, die zich niet aan de verordeningen hield, opbrengen of in hechtenis nemen, of dwingen een medisch onderzoek te ondergaan. De meest vergaande maatregel was opsluiting van de vrouw in een speciaal ‘syphilitisch hospitaal’, of anderszins gedwongen verpleging.

Vanuit de autoriteiten gezien steunde het systeem niet alleen op de macht

3. Artikel 241 sr WvS regelde het overspel. Het is uiterst onwaarschijnlijk dat prostituees om die reden ooit vervolgd zijn.
4. Ze werden om die reden wel uit bordelen en rendez-vous huizen geweerd, al waren er ook veel minderjarigen die (uiteraard onwettig) toegelaten werden.

van de staat maar ook op de macht van een nieuwe generatie van medische experts, hygiënisten, die het stelsel ondersteunden in het belang van de volksgezondheid. ‘Volksgezondheid’ betekende in de praktijk dat mannen – vooral de jongelieden – beschermd moesten worden tegen de gevreesde syfilis, een ziekte die verspreid werd door onbetrouwbare, verleidelijke en lichtzinnige vrouwen uit het volk.

De betekenis van ‘publiek’

Tot dusverre heb ik over prostituees geschreven alsof dat een evidente categorie was. De reglementaristen creëerden echter tot op zekere hoogte zelf de categorie vrouw die zij onder controle wilden krijgen. Zij steunden daarbij op twee vooronderstellingen. De eerste was dat er een grens gemarkeerd kon worden tussen ‘openbare’ en andere vrouwen (goede en slechte, madonna’s en hoeren). Wantrouwen en ambivalenties ten aanzien van de seksuele autonomie van vrouwen was een vrijwel universeel fenomeen, ook in de medische wetenschap en in de nieuwe zielswetenschappen. Steeds meer werd in de tweede helft van de negentiende eeuw in een samenspel van politieke, sociale en wetenschappelijke discoursen ‘de prostituee’ gecreëerd als een bij uitstek vrouwelijke identiteit, met eigenschappen die afweken van wat gezien werd als de psyche van de normale vrouw. Het ideaal van de echte vrouw ontstond als het ware tegelijkertijd met haar spiegelbeeld: de schaamteloze, lichtzinnige, luidruchtige, onbeschaafde en zondige variant – de hoer.

De tweede vooronderstelling waarop de reglementering steunde was dat de staat gerechtigd was om regels te stellen aangaande het openbare leven, met name wat betreft de openbare orde en de openbare zedelijkheid. Wat was nu de relatie tussen de macht van de staat in de ‘publieke’ ruimte en het publieke karakter van de publieke vrouw? Hoe kon je nu een volwassene die vrijwillige seks had met een andere volwassene tegen haar wil in een ziekenhuis opnemen? En dat in een moderne staat waar de vrije wil van de burger beschermd was en waar seksualiteit kennelijk tot ‘het gebied der vrijheid’ behoorde? Het is onbevredigend om die vraag te beantwoorden door te zeggen dat prostituees arme vrouwen zonder rechten waren in een mannelijk gedomineerde maatschappij. Het is veel verhelderder om ons te realiseren dat zij door de definiëring ‘publiek’ als het ware ontvankelijk verklaard werden voor een andere vorm van supervisie dan die welke uitgeoefend werd over de getrouwde vrouw en de dochter.

Zoals veel politieke theoretici aangetoond hebben draaide de kern van het familierecht in de negentiende eeuw, en nog lang daarna, om de maritale macht van de man als echtgenoot en vader. Rechten waren ingeschreven in een mannenlichaam, en niet in een vrouwenlichaam. Het monogame huwelijk moest garant staan voor eigendom en veronderstelde de instemming van de vrouw, ook haar seksuele instemming, met de macht en de wil van de man. Verschillende beweringen en uitspraken van reglementaristen en anderen zijn

alleen te begrijpen als men zich realiseert dat ze gefilterd zijn door dit prisma van liberaal denken over gender en familierecht. We kunnen de reglementering van prostitutie vanuit een theoretisch kader zien als een systeem waarbij de macht van de staat ten opzichte van de publieke vrouw beruiste op de mannelijke macht in het gezin. De uitspraken over prostitutie en reglementering vallen steeds in ditzelfde patroon: de staat symboliseerde de positie van de vader. Zoals de vader in het gezin de zeggenschap had over seksualiteit van vrouw en dochter, zo oefende de staat de controle uit over de publieke vrouw. Omdat de vrouw als publiek te boek stond paste ze in categorieën zoals openbare orde en openbare zedelijkheid, vage concepten die naar believen uit de kast gehaald konden worden als de omstandigheden dat vereisten. Zo kon de politie zonder veel moeite de woningen van prostituees binnenvallen, terwijl iedere burger toch ‘regt op huis en haard’ had. Illustratief is ook het feit dat als een prostituee trouwde haar naam ‘ambtshalve’ uit het register verwijderd werd. Blijkbaar viel de vrouw nu niet langer onder de macht van de staat, maar onder de macht van de echtgenoot.⁵

De vrouwenbeweging en de slavernij der vrouw

De reglementering werd één van de meest omstreden politieke kwesties op het gebied van de seksualiteit in negentiende-eeuws Europa, een ‘quaestie’ waarop tal van uiteenlopende groeperingen – waaronder feministen – zich verenigden. De bezielende en charismatische leidster van deze beweging was de Engelse strijdster voor vrouwenrechten Josephine Butler, die alom als een heilige, als een vrouwelijke messias, vereerd werd. Het verzet, dat vanaf 1877 een internationaal karakter kreeg, werd bekend onder de naam *abolitionisme*, een woord dat herinnerde aan de strijd voor de afschaffing van de slavernij. Voor Butler was prostitutie een vorm van slavernij, en de reglementering de ‘gelegitimeerde’ vorm daarvan. Zij verzette zich heftig tegen het idee dat de staat een klasse van paria’s creëerde om aan de mannelijke geslachtsbehoeften te voldoen en riep vrouwen op tot solidariteit en verzet. In een poging de scheiding tussen goede en slechte vrouwen te overstijgen werden prostituees ‘zusters’ genoemd, ‘vrouwen als wij’.

De abolitionisten verklaarden de oorlog aan de medische theorieën achter de reglementering, en wel op basis van twee argumenten. Het eerste was het strategische argument dat het medisch onderzoek niet in staat was om besmetting te voorkomen, zowel individueel gezien als statistisch gezien, vooral omdat alleen de vrouwen gecontroleerd werden en niet de mannen die hen bezochten. Het tweede was de meer politieke stelling dat mannen, net als vrouwen, in staat waren om hun geslachtsdrift te beheersen zonder dat daar-

5. Mogelijk speelde ook een rol dat de staat het overspel (zie noot 3) van een gehuwde vrouw formeel natuurlijk niet kon toestaan. Soms werd een getrouwde vrouw wel weer ingeschreven. De reglementen verschilden per gemeente.

door hun gezondheid in gevaar kwam. Als vrouwen kuis konden zijn, waarom de mannen dan niet? De abolitionistische doctrine luidde dan ook ‘eenheid van zedewet’, een gelijke seksuele moraal voor man en vrouw.

Dit standpunt werd in Nederland onder meer vertegenwoordigd door de Nederlandsche Vrouwenbond tot Verhooging van het Zedelijk Bewustzijn, opgericht in 1884, die vond dat de staat de zonde bevorderde en het respect voor vrouwen ondermijnde. Toen de vrouwenbeweging in de jaren negentig radicaliseerde, werd prostitutie steeds meer gezien als een probleem dat de seksuele onderwerping van vrouwen ten opzichte van een machtige mannelijke staat en een machtige mannelijke medische wetenschap belichaamde. Een diepe afschuw van prostitutie als exploitatie van vrouwen ging nu samen met een fundamentele kritiek op mannelijke seksualiteit, op de economische afhankelijkheid van vrouwen en op de rechteloosheid van vrouwen als burgers en echtgenotes. Ook het huwelijk werd gezien als een vorm van prostitutie.

Zusterschap en bordeelverbod

Ondanks deze manifestaties van solidariteit met de prostituee was het politieke concept van het zusterschap – eenzijdig geformuleerd door feministen – problematisch. Veel christelijke prostitutiebestrijdsters hadden negatieve en ambivalente gevoelens over prostituees die zich niet wilden laten ‘redden’ en ook onder niet-christelijke feministen bestond een slecht verborgen weerzin tegen ‘lichtzinnige’ vrouwen. De vrouwenbeweging zag de prostituee als extreem tragisch, als volledig slachtoffer, als iemand die geen keuzes maakte, als ‘verdwaalde’, als reddeloos verloren, als onverbeterbaar, als de vleesgeworden tegenpool van het feministische vrijheidsideaal. Dit was de keerzijde van de definitie van prostitutie als slavernij: het ontbreken van de stem van de slavin in de strijd tegen de reglementering en de uitbuiters in de bordelen.

Toen de reglementering onder invloed van de abolitionistische acties afbrokkelde en in het begin van de twintigste eeuw in de meeste gemeenten verdween, kwam er een omvangrijke nationale campagne voor een bordeelverbod op gang. Tegelijkertijd werd vrouwenhandel een politiek thema van de eerste orde. In 1902 kwam het zogenoemde Protocol van Parijs tot stand, een internationale overeenkomst die de basis moest vormen voor strafwetgeving tegen de vrouwenhandel in de diverse landen. De vrouwenhandel werd een populair en tot de verbeelding sprekend thema door een succesvolle mediahype – om een modern begrip te gebruiken – over de figuur van ‘de blanke slavin’. De blanke slavin, in de val gelokt door de vrouwenhandelaar, werd tot ver in de twintigste eeuw het boegbeeld van de seksuele gevaren die vrouwen bedreigden. In de politieke propaganda voor een bordeelverbod werd er op gewezen dat de vrouwenhandelaren de bordelen nodig hadden als

afnemers, en omgekeerd, dat zonder de handel de bordelen om bewoonsters verlegen zaten.

De inspanningen van de prostitutiebestrijders werden in 1911 bekroond met de invoering van artikel 250bis (bordeelverbod) en 250ter (vrouwenhandel) in het WvS. Prostitutie als zodanig werd niet verboden. De essentie van 250bis was het verbod op exploitatie, het als beroep of gewoonte ‘opzettelijk teweegbrengen, of bevorderen van ontucht van anderen met een derde’.⁶

De erfenis van de eerste feministische golf

De strijdsters van de eerste golf waren er dus in geslaagd om het beeld van de lichtzinnige, verleidelijke en onbetrouwbare vrouw om te zetten in een beeld van vrouwen als slachtoffers van mannelijke seksuele lusten. Prostituees verdienden geen wantrouwen en uitstoting, maar medelijden. Op een meer theoretisch niveau was de feministische analyse gevangen in de bestaande juridische en christelijke discoursen over de zedelijkheid. Termen als ‘ontucht’, ‘overspel’ en ‘openbare zedelijkheid’ paarden zich aan christelijke begrippen als ‘zonde’, ‘val’ en ‘redding’ en ‘verleiding’. Hoewel ideeën over ongelijkheid, slavernij en ‘eenheid van zedewet’ wel verwezen naar het idee dat vrouwen een vorm van seksuele zeggenschap nastreefden, werd die zeggenschap eigenlijk zelden positief verwoord (De Vries 1996).

In dit denken komt voor het eerst een breuk met het ontstaan van de tweede feministische golf, die in snel tempo nieuwe visies en begrippen ontwikkelt om de onrechtvaardige en onderdrukkende aspecten van de seksuele verhoudingen tussen de seksen in kaart te brengen. Zoals seksuele restrictie de thema’s van de negentiende eeuw bepaalde, zo werkt de seksuele revolutie van de jaren zestig door in de thematiek van de tweede golf. Seksuele autonomie, reproductieve vrijheid, zeggenschap over je eigen lichaam en andere nieuwe begrippen worden met meer of minder succes vertaald in politieke en wettelijke eisen. Hoewel vanaf het begin ook geschreven wordt over prostitutie komt het vooral in de belangstelling te staan in het kielzog van het debat over seksueel geweld. Kathleen Barry’s *Female Sexual Slavery* uit 1979, dat allerlei afschuwelijke vormen van gedwongen prostitutie aan de kaak stelt, wordt een bestseller.

Hoerenrechten

Female Sexual Slavery was in veel opzichten een *remake* van de negentiende-eeuwse visie op prostitutie. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw komt deze visie in conflict met die van de nieuwe beweging voor hoerenrechten. Voor het eerst in de geschiedenis krijgen ‘hoeren’ – een geuzennaam – een stem in hun eigen situatie, gesteund door delen van de vrouwenbewe-

6. *Stb*, 1911, 130, 135

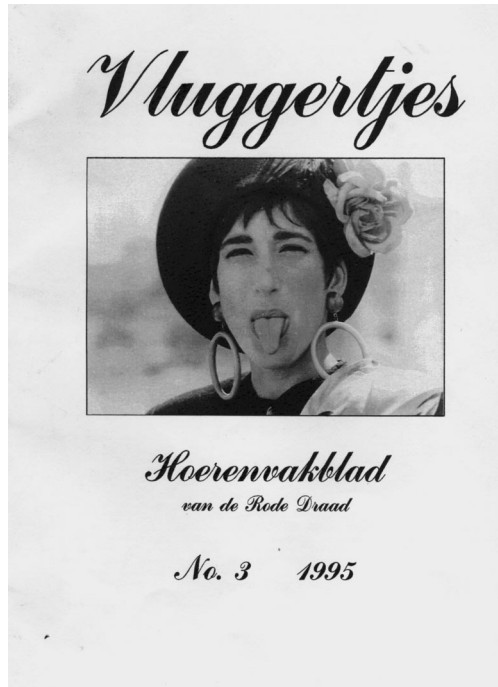
ging. Door de roep om mensenrechten en bescherming voor prostituees verschuift de definitie van prostitutie als geweld, naar het geweld tegen vrouwen als prostituee.⁷ In Nederland probeert de belangenorganisatie van prostituees De Rode Draad het negatieve stigma van prostitutie te bestrijden door een positief beeld van het beroep in de pers uit te dragen en de definitie van prostitutie als 'werk' en 'seksuele dienstverlening' in de politieke arena te brengen. De uit het oude abolitionisme voortgekomen Mr. de Graaf Stichting heeft het abolitionistische standpunt dan al de rug toegekeerd en speelt een belangrijke rol in de nieuwe ontwikkelingen.⁸ Dat geldt eveneens voor de inmiddels opgerichte Stichting tegen de Vrouwenhandel.

Zoals de feministische opvattingen uit de vorige eeuw invloed hadden op de wetgeving, zo hebben de moderne opvattingen van prostitutie op hun beurt een plaats gekregen in het juridische landschap.

De voorgenomen opheffing van het bordeelverbod.

Onder invloed van de nieuwe definities van de vrouwenbeweging over seksuele zelfbepaling ontstond er begin jaren tachtig een eerste aanzet voor een overheidsbeleid ten aanzien van seksueel geweld. De weg die wat betreft de prostitutie ingeslagen werd, was vanuit een historisch perspectief gezien op zijn minst opmerkelijk. Waren vrouwenhandel en andere vormen van 'slavernij' belangrijke redenen geweest voor de invoering van het bordeelverbod, nu leek het omgekeerde het geval te zijn. Op de bekende studieconferentie over seksueel geweld in Kijkduin in 1982, werd betoogd dat het opheffen van het bordeelverbod een mogelijke stap was in het verbeteren van de positie van prostituees en het tegengaan van de handel. Een belangrijke basis voor

7. Internationale hoerencongressen, waarvan het eerste in 1985 in Amsterdam gehouden werd, waren belangrijke mijlpalen. Zie Pheterson & Saint James, 1989.
8. Het conflict is nog niet beslecht. De feministische visie op prostitutie balanceert nog steeds tussen 'recht' en 'arbeid' enerzijds en 'seksueel geweld' anderzijds. Zie bijvoorbeeld de kritiek van Bell (1994) op Pateman (1988).

een andere benadering van prostitutie werd vervolgens gelegd in de *Definitieve nota ter bestrijding van seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes* uit 1984, waarin een essentieel onderscheid aangebracht werd tussen ‘gedwongen’ en ‘vrijwillige’ prostitutie. Vrouwen zouden op grond van hun recht op seksuele zelfbeschikking ook vrij moeten zijn om prostitutie als ‘beroep’ te kiezen (Goldschmidt en Holtmaat 1993; Outshoorn 1998a, 1998b). Deze opvattingen werden in de afgelopen vijftien jaar een terugkerend thema in een eindeloos lijkende weg naar een daadwerkelijke opheffing van 250bis. De overheid had hierbij niet alleen een vrouwenbelang op het oog, maar zocht bijvoorbeeld ook aansluiting bij het gemeentelijke gedoogbeleid ten aanzien van prostitutie dat sinds de jaren zeventig in een aantal steden gegroeid was. Na diverse pogingen om tot wetgeving te komen strandde een uitgekleed voorstel in 1993 in de Eerste Kamer (Outshoorn 1998b).

Een nieuw voorstel, dat op dit moment weer bij de Eerste Kamer ligt, heeft als uitgangspunt de verbetering van de juridische en sociale positie van prostituees.⁹ Prostitutie wordt hierin opgevat als het ‘zich beschikbaar stellen tot het verrichten van seksuele handelingen met een derde tegen betaling’ terwijl de overheid alle moralisme overboord zet en kiest voor een ‘realistische benadering’. Een nieuw wetsartikel 250a – gebaseerd op het onderscheid gedwongen versus vrijwillige prostitutie – vervangt de oude 250bis en 250ter. De wet beoogt streng op te treden tegen alle vormen van geweld, dwang, misleiding, misbruik en uitbuiting. Tevens biedt de wet het kader waarin de gemeenten een eigen beleid rond vestiging, inrichting en bedrijfsvoering van prostitutiebedrijven kunnen gaan voeren.

Terug naar af en verder

Zijn we nu – na een feministische omweg van meer dan honderd jaar – weer terug bij af? Niet helemaal. Prostituees hebben een sterkere positie gekregen ten opzichte van de staat, er is iets minder minachting, en een deel van de vrouwenbeweging heeft meer begrip gekregen. De sociale omstandigheden van de (witte, Nederlandse) prostituee zijn sterker omdat de omstandigheden van alle vrouwen verbeterd zijn. Er blijft echter een groep prostituees over met wie het slecht gaat, met name illegale prostituees die door vrouwenhandel in Nederland gekomen zijn (Vanwesenbeeck 1994).

Vergeleken met wat er nog moet gebeuren is de winst minimaal. De overheid zal nog moeten bewijzen dat de opheffing van het bordeelverbod leidt tot daadwerkelijk optreden tegen dwang en geweld, te meer daar het onderscheid tussen vrijwillige en onvrijwillige prostitutie niet altijd scherp te trekken valt. De commentaren op de diverse wetsontwerpen aangaande de opheffing van 250bis wijzen allemaal in dezelfde richting: hoeren hebben strikt genomen geen rechten gekregen en de wet laat hen op essentiële pun-

9. Kamerstukken I, 1998-1999, 25437, nr. 189

ten in de kou staan (Boonen 1998; De Vries 1998; Haveman 1998; 1999; Uit Beijerse 1999; Black Light 1999). De exploitatie van ‘degenen die zich beschikbaar stellen tot enzovoorts’ wordt weliswaar straks toegestaan, de facto de legalisering van de bordelen, maar dat betreft in eerste instantie de exploitanten. Niet de prostituee zelf. Hier geldt het al vaak geuite bezwaar dat de strafwet niet een geweldig goed instrument is om de seksuele autonomie van vrouwen te garanderen. Een wezenlijke kwestie, namelijk de verhouding tussen de sekswerkster en de exploitant blijft in de wet buiten beschouwing en moet opgelost worden in nog te ontwerpen civielrechtelijke overeenkomsten en regels.

De werkvloer

Om haar ‘recht’ te halen is de prostituee afhankelijk van wat gemeenten een ‘goede bedrijfsvoering’ vinden. En bovenal: van de arbeidsrechtelijke bescherming die zij kan afdwingen ten opzichte van de exploitant. Dat dit hard nodig is bewijzen de omstandigheden waaronder veel prostituees moeten werken en die met recht ‘negentiende-eeuws’ genoemd kunnen worden. De oude slavernijdefinitie leende zich niet voor het oplossen van misstanden in de sector, maar mede daardoor zijn die wel blijven bestaan. Bovendien is de overwegend kleinschalige exploitatie van prostitutie in de negentiende eeuw, die voor het grootste deel in handen was van vrouwen, in de huidige seksindustrie veranderd in een grootschaliger exploitatie door mannelijke seksbazen.¹⁰ Mogelijk zijn de omstandigheden daardoor zelfs slechter geworden.

De situatie op de werkvloer is vaak nog ronduit slecht, alsof er in meer dan honderd jaar niets veranderd is. Toen woonden prostituees vaak in de bordelen als kostgangers en konden op die manier gemakkelijk uitgebuit worden. In sommige bordelen moest de vrouw een boete betalen als ze een klant weigerde, of betalen voor kleine diensten zoals het gebruik van een kaars. Anno 2000 is het in een aantal bordelen niet veel beter. Het is niet altijd toegestaan om klanten te weigeren die geen condoom willen gebruiken. Boetes voor kleine vergrijpen, zoals vergeten een asbak te legen, bestaan ook nog steeds (discussiestukken *De Rode Draad*). De definitie van prostitutie als ‘arbeid’ heeft in ieder geval duidelijk gemaakt hoezeer de arbeidsomstandigheden in de clubs in het geheel niet beantwoorden aan een moderne bedrijfsvoering met beschaafde omgangsvormen.

Als we er van uit gaan dat het werk geheel en al in vrijwilligheid wordt verricht – conform het grondwettelijk recht op lichamelijke integriteit – moet de sekswerkster steeds weer opnieuw kunnen bepalen of ze al dan niet een bepaalde klant neemt, wat ze wel en niet wil doen, en of ze gaande de trans-

10. Bij mijn weten is er geen historisch onderzoek naar dit fenomeen. Mogelijk is er een relatie tussen het bordeelverbod en de komst van een mannelijk crimineel circuit.

actie daarmee wil stoppen.¹¹ Het afdragen van een zeer groot percentage van de inkomsten aan de exploitanten – een klassiek kenmerk van de relatie prostitutie-bordeelhouder – is ook aan herziening toe. Aangezien prostituees geen hoge organisatiegraad kennen zal het afdwingen van dit soort voorwaarden bepaald niet eenvoudig zijn, vooral als zowel de gemeentelijke als de landelijke overheid hier geen taak voor zichzelf ziet.

Acceptatie van 'hoerery'?

Misschien illustreert deze situatie op een dieperliggend niveau hoezeer de pogingen om juridische en morele rechten van hoeren te verankeren steeds bedreigd worden door een discours dat op prostitutie als 'sociaal probleem' voortborduurde. Vanuit het standpunt van de autoriteiten gaat het niet alleen en in de eerste plaats om vrouwenrechten maar om kwesties als handhaving van de openbare orde, terugdringen van illegalen (via regels over vrouwenhandel), beperking van overlast, bestrijding van criminaliteit en voorkomen van geslachtsziekten. Wat dat betreft is er niets nieuws onder de zon.

Echte maatschappelijke acceptatie van 'hoerery' is nog ver verwijderd. Het helpt niet dat hoeren inzien dat ook zij als nette burgers belasting moeten gaan betalen, ze krijgen nog steeds een stigma opgeplakt. Niemand zegt – en zeker niet in feministisch gezelschap – dat ze als escort werkt of pornofilms maakt. De achttiende-eeuwse notie dat dit soort werk de 'eer' aantast, dus een 'oneerlijk' beroep is (Van der Pol 1996), is heden ten dage niet helemaal verdwenen. Uiteraard geldt dit alleen voor de vrouwen, en niet of nauwelijks voor de mannen die hen bezoeken.

Onderscheid m/v

Omdat de opheffing van het bordeelverbod niet meer is dan een begin, is het van belang dat de discussie in feministische kring en daarbuiten over prostitutie levend blijft. De definities van 'seksuele dienstverlening' en 'arbeid' kunnen gemakkelijk binnengehaald worden als een teken van liberalisering van seksualiteit 'in het algemeen' en daarmee het zicht verhullen op het onderscheid m/v en de ongelijkheid van het prostitutiecontract. Er blijven immers veel vragen over. Is het 'contract' niet in wezen een contract dat alleen kan bestaan bij de gratie van de definities van vrouwelijke en mannelijke seksualiteit? Hij wil seks, zij wil geld, niet omgekeerd. Is het wel mogelijk dat prostitutie een waardig beroep is als deze ongelijkheid blijft bestaan? Is prostitutie meer dan andere beroepen een loopbaan voor vrouwen met geweldservaringen? En meer in het algemeen: kunnen we ons een echte acceptatie van commerciële seksualiteit voorstellen, los van de condities

11. Mede om deze reden wordt prostitutie in het wetsontwerp dan ook niet beschouwd als 'passende arbeid' (Uit Beijerse 1999, Haveman 1999).

waaronder die nu bestaat? Of hechten we aan een romantische visie op seksualiteit? Door deze vragen te stellen treden we in de voetsporen van de eerste golf. Historisch gezien is het duidelijk dat de aanwezigheid van een sterke vrouwenbeweging veranderingen voor prostituees mogelijk maakt. Het stigma hoer, zegt de pleitbezorgster voor hoerenrechten Gail Pheterson, treft alle vrouwen (Pheterson 1995). Het zoeken is naar een andere invulling van het zusterschap.

Literatuurverwijzing

- E.W. Andrew, & K. C. Bushnell, *Tot ontucht gedoemd. Treurige toestanden in het Engelsche leger in Britsch-Indië. Naar het Engelsch bewerkt door H.J.C. Pierson*, Amsterdam: Stemler 1902.
- K. Barry, *Female Sexual Slavery*, New York: Avon Books 1979.
- S. Bell, *Reading, Writing and Rewriting the Prostitute Body*, Bloomington: Indiana University Press 1994.
- Black Light*. Tijdschrift van De Rode Draad, 1999-2.
- K. Boonen, 'Worden prostituees veel beter van de opheffing van het algemene bordeelverbod?', *Proces* 1998, p.107-112.
- J.E. Goldschmidt, R. Holtmaat, *Vrouw en Recht*, Trendrapport DCE/STEO, Den Haag: 1993.
- R. Haveman, 'Opheffing algemeen bordeelverbod', *Nemesis* 1998 nr. 2, Actualiteitenkatern, p. 38-40.
- R. Haveman, 'Opheffing algemeen bordeelverbod', *Nemesis* 1999, nr. 5, Actualiteitenkatern, p. 21-23.
- S. van Houten, *Boek II, Titel XIV van het nieuwe Wetboek van Strafrecht*, Den Haag: 1883 (overgedrukt uit *Vragen des Tijds*).
- Lezingen en discussiestukken van De Rode Draad, o.a. Aandachtspunten Modelverordening* (niet gepubliceerd).
- L. van Mens, *Prostitutie in bedrijf. Organisatie, Management en Arbeidsverhoudingen in Seksclubs en Privéhuizen*, Delft: Eburon 1992, Academisch Proefschrift EUR.
- J. Outshoorn, *Mainstreaming Women's Policy. The case of prostitution and the trafficking of women*. Paper European Consortium of Political Research, Warwick 23-28 March, 1998(b).
- J. Outshoorn, 'Dealing in sex: The traffic in women and prostitution policy in the Netherlands', in: T. Carver & V. Mortier (eds), *The politics of sexuality*, New York: Routledge 1998(a).
- C. Pateman, *The sexual Contract*, Cambridge: Polity Press 1988.
- G. Pheterson, (ed.), *A Vindication of the Rights of Whores*, Seattle: The Seal Press 1989. (Voorwoord M. Saint James).
- G. Pheterson, *The Prostitution Prism*, Amsterdam: Amsterdam University Press 1996.

- L. van de Pol, *Het Amsterdams Hoerdom. Prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw*, Amsterdam: Wereldbibliotheek 1996.
- J. uit Beijerse, '(Van) de bordeelhouder bevrijd', *Nemesis* 1999 nr. 2, p.33-35.
- I. Vanwesenbeeck, *Prostitutes' well-being and risk*, Amsterdam: VU University Press 1994.
- Vluggertjes. Hoerenvakblad van de Rode Draad*, 1995-3.
- P. de Vries, *Kuisheid voor mannen, vrijheid voor vrouwen. De reglementering en bestrijding van prostitutie in Nederland 1850-1911*. Academisch proefschrift Universiteit van Amsterdam, Hilversum: Uitgeverij Verloren 1997.
- P. de Vries, 'De publieke vrouw als object van de staat. Invoering en opheffing bordeelverbod en de politieke strijd rond de prostitutie', *Nemesis* 1998 nr. 3, p. 62-67.
- P. de Vries, 'De wil tot niet-weten. De interpretatie van seksueel gevaar rond 1900', in: R. Römken e.a. (red.) *Het omstreden slachtoffer. Geweld van vrouwen en mannen*, Baarn: Ambo 1996, p. 139-158.